

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

شرح دشواری های کتاب مکارم اخلاق رضی الدین نیشابوری

به وسیله‌ی
الهام جاهدی

استاد راهنما
دکتر زهرا ریاحی زمین

فروردین ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدا

اظهار نامه

اینجانب الهام جاهدی (۸۸۸۵۴۶) دانشجوی رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی اظهار می‌کنم که این پایان‌نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظهار می‌کنم که تحقیق و موضوع پایان‌نامه‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه حقوق این اثر مطابق با آیین‌نامه مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: الهام جاهدی

تاریخ و امضاء:

به نام خدا

شرح دشواری های کتاب مکارم اخلاق رضی الدین نیشابوری

به کوشش
الهام جاهدی

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز به عنوان بخشی
از فعالیت های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی
زبان و ادبیات فارسی

از دانشگاه شیراز
شیراز
جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی کمیته ی پایان نامه با درجه ی: عالی

دکتر زهرا ریاحی زمین، دانشیار بخش زبان و ادبیات فارسی (رئیس کمیته).....

دکتر اکبر نحوی، دانشیار بخش زبان و ادبیات فارسی.....

دکتر سید فضل الله میرقادری، دانشیار بخش زبان و ادبیات فارسی.....

فروردین ۱۳۹۱

سپاسگزاری

مهربان خدای خویش را سپاس می گویم که به من نعمت آموختن عطا فرمود و در طریق مقدس فراگیری علم و دانش لحظه ای رهایم نکرد.

اکنون که این پایان نامه با عنایت پروردگار به انجام رسیده است بر خود فرض می دانم که از زحمات، دقت نظر و شکیبایی استادان گرانقدرم سرکار خانم دکتر زهرا ریاحی زمین، جناب آقای دکتر اکبر نحوی و جناب آقای دکتر سید فضل الله میر قادری که با دانش، بینش و لطف خود این حقیر را یاری نمودند سپاسگزاری نمایم.

همچنین از خانواده ی گرامی، همسر مهربانم و دوستان عزیزم که با صبر و صمیمیت و محبت در این راه یاری گرم بوده اند قدر دان و سپاسگزار باشم. برای تمامی بزرگواران و عزیزانم، سعادت، سلامت و بهروزی را از درگاه ایزد منان آرزومندم.

چکیده

شرح دشواری های کتاب مکارم اخلاق

به کوشش

الهام جاهدی

کتاب مکارم اخلاق اثر رضی الدین ابوجعفر محمد نیشابوری از جمله کتابهایی است که در زمینه ی اخلاق نوشته شده است. نویسنده این کتاب را به ۴۰ باب تقسیم می کند و در هر باب در قالب حکایات مختلف از رذایل و فضایل اخلاقی سخن به میان می آورد.

پایان نامه ی حاضر که به روش کتابخانه ای و به شیوه ی متن پژوهی انجام شده است، در سه فصل به شرح و تحلیل دشواری های این کتاب می پردازد. فصل اول کلیات، شامل مقدمه و معرفی رضی الدین نیشابوری است که به بررسی زندگی و آثار و همچنین سبک نویسندگی او پرداخته است. فصل دوم که اصلی ترین بخش این پایان نامه است شامل شرح لغات، آیات، احادیث، اشعار عربی و فارسی و امثال عربی است. فصل سوم که آخرین قسمت این پایان نامه است، شامل نتیجه های بدست آمده از تحقیق موجود می باشد که از جمله آنها می توان به دو مورد اشاره کرد: ۱- به تصویر کشیدن مضرات رذایل و فواید فضایل اخلاقی و انتقال افکار و عقاید گذشتگان در زمینه تعالی و تهذیب نفس از جمله محور های اصلی کتاب می باشد. ۲- در متن کتاب حدوداً ۵۸٪ لغات عربی و ۱۹/۵٪ واژه های دشوار وجود دارد و با توجه به آرایه های ادبی و استشهدات فارسی و عربی کتاب، می توان آن را در شمار بهترین کتب اخلاقی نثر سبک بینابین قرار داد.

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

فصل اول: مقدمه

۱-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق	۳
۲-۱- هدف تحقیق	۴
۳-۱- پیشینه تحقیق	۴
۴-۱- روش تحقیق	۵
۵-۱- سوالات تحقیق	۶
۶-۱- شرح زندگی رضی الدین نیشابوری	۷
۷-۱- آثار رضی الدین نیشابوری	۹
۱-۷-۱- معرفی کتاب مکارم اخلاق	۱۰
۱-۷-۱-۱- ویژگی های زبانی	۱۰
۲-۱-۷-۱- ویژگی های ادبی	۲۱
۳-۱-۷-۱- ویژگی های فکری	۲۷

فصل دوم: شرح دشواری های کتاب مکارم اخلاق

باب اول (در فضیلت کرم و خلق)	۳۴
باب دوم (در اقسام خلق و ماهیت آن)	۸۹

باب سیّم (در تطهیر نفس از اخلاق ذمیمه و کسب خصال حمیده).....	۹۱
باب چهارم (در سخاوت و بخل)	۹۵
باب پنجم (در عزت و ذلت و ایذا و استهزا).....	۱۱۳
باب ششم (در بطالت و کسل).....	۱۲۶
باب هفتم (در تواضع و تکبر).....	۱۳۰
باب هشتم (در ثبات و تردد).....	۱۴۲
باب نهم (در جد و جهد).....	۱۵۰
باب دهم (در حیا و شرم).....	۱۶۶
باب یازدهم (در حزم).....	۱۷۸
باب دوازدهم (در حسد و حقد).....	۱۹۱
باب سیزدهم (در خلف وعد).....	۲۱۱
باب چهاردهم (در دنائت و ضد آن).....	۲۱۷
باب پانزدهم (در حفظ الغیب و مذمت غیبت).....	۲۳۱
باب شانزدهم (در مرحمت و قسوت).....	۲۴۱
باب هفدهم (در صدق و کذب).....	۲۴۷
باب هجدهم (در صمت و ضد آن).....	۲۶۴
باب نوزدهم (در شجاعت و بد دلی).....	۲۷۲
باب بیستم (در صبر).....	۲۸۱
باب بیست و یکم (در ضرر و عنای تهمت و قطعیت و نفع مسالمت و طیب سخن و اصلاح ذات‌البین).....	۲۹۳
باب بیست و دوم (در طمع).....	۳۱۷
باب بیست و سوم (در عدل و ضد آن).....	۳۲۱
باب بیست و چهارم (در عتاب).....	۳۳۰
باب بیست و پنجم (در عجب).....	۳۳۵

باب بیست و ششم (در عشق).....	۳۴۰
باب بیست و هفتم (در عفو).....	۳۵۷
باب بیست و هشتم (در عفت).....	۳۶۴
باب بیست و نهم (در حلم و غضب).....	۳۷۰
باب سی ام (در فکرت).....	۳۸۴
باب سی و یکم (در رفق و ضد وی).....	۳۸۸
باب سی و دوم (در قناعت و حرص).....	۳۹۲
باب سی و سوم (در شکر و کفران).....	۴۰۶
باب سی و چهارم (در کتمان سر).....	۴۱۵
باب سی و پنجم (در لعب و لهو).....	۴۱۹
باب سی و ششم (در مشورت).....	۴۲۳
باب سی و هفتم (در سعایت و نمیمت).....	۴۲۸
باب سی و هشتم (در وفا).....	۴۳۳
باب سی و نهم (در هدایت).....	۴۴۵
باب چهلم (در یقین).....	۴۴۷
فصل سوم: نتیجه گیری	۴۵۲
فهرست منابع و مآخذ:	۴۴۵

علائم اختصاری حروف الفبا

ی: y	ق: q	ش: š	ح: ħ	ای: ey	ء: ʿ
	ک: k	ص: ṣ	خ: x	اُ: ow	ا: a
	گ: g	ض: ḍ	د: d	ب: b	إ: e
	ل: l	ط: ṭ	ذ: ḏ	پ: p	أ: o
	م: m	ظ: ṣ	ر: r	ت: t	آ: ā
	ن: n	ع: ʿ	ز: z	ث: θ	أو: ū
	و: v	غ: ġ	ژ: ž	ج: j	ای: ā
	ه: h	ف: f	س: s	چ: č	اُ: aw

علائم اختصاری فرهنگ‌ها

معین: فرهنگ معین	اقرب: اقرب الموارد
منتهی: منتهی الارب	آندراج: فرهنگ آندراج
منجد: منجد الطلاب	برهان: برهان قاطع
مهذب: مهذب الاسماء	جهانگیری: فرهنگ جهانگیری
	دهخدا: فرهنگ دهخدا
س: سطر	غیاث: غیاث اللغات
ر.ک.: رجوع کنید	قیم: فرهنگ معاصر عربی- فارسی قیم
	معاصر: فرهنگ معاصر عربی- فارسی

فصل اول

مقدمه

در تعریف اخلاق آمده است: اخلاق «ملکه ایست که بوسیله ی آن افعال به سهولت و بی سابقه ی اندیشه و تکلف از نفس صادر می شود» (هجویری، ۱۳۷۸: ۶۵۷). اخلاق و موضوعات اخلاقی از دیرباز مورد توجه نویسندگان بوده است. از این رو مضامین بسیاری از کتب نظم و نثری که در قرون گذشته نوشته شده اخلاقی است. در این راستا دسته ای از کتب صرفاً با موضوع اخلاق در قالب حکایات و داستان های مذهبی جذاب و عبرت آموز به طور ویژه انسانها را به سمت و سوی سعادت سوق داده اند و دسته ای دیگر با موضوعات مختلف تاریخی، سیاسی، عرفانی و... به طور مستقیم و یا غیر مستقیم مباحث اخلاقی را مطرح کرده اند و گاه آرمانشهری را ترسیم نموده اند که رسیدن به آنرا در گرو «پندار نیک، گفتار نیک و کردار نیک» می دانند. از میان کتبی که صرفاً در زمینه ی اخلاق نوشته شده «گلستان» سعدی، مهمترین و پر خواننده ترین کتابی است که با دقایق و ظرایف بسیار با آوردن حکایاتی دلنشین مخاطب را تحت تأثیر آموزه های خود قرار داده او را ملزم به رعایت وظایف خویش می کند و از میان کتابهایی که با مقاصد دیگری نوشته شده اند اما اخلاق را به عنوان مهمترین اصل زندگی انسان مطرح کرده اند «تاریخ بیهقی»، «سیاست الملوک» و «کیمیای سعادت» را می توان نام برد.

کتاب «مکارم اخلاق» اثر «رضی الدین ابوجعفر محمد نیشابوری» (متوفی ۵۹۸ هجری قمری) از جمله کتابهایی است که در زمینه ی اخلاق نوشته شده است و شرح دشواری های آن مبنای این پژوهش می باشد.

۱-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق

نویسندگان و شاعران از دیرباز در قالب کتب مختلف نظم و نثر، اطلاعات و تجربیات ارزنده ای را در اختیار انسانها قرار داده اند. انسانهایی که با وجود داشتن بسیاری از امکانات باز هم نیازمند هدایت هستند. از این رو آنان در میان عبارات و تعبیرات ساده و یا دشوار خود دلیل راهنما می شوند تا با آموختن ادب، حکمت، اخلاق و سایر مبانی تربیتی به ارزیابی کارهای نیک و بد گذشتگان پردازیم و ره توشه ای برای طی کردن مسیر آینده ی خود در اختیار داشته باشیم. متون گذشته ی ما سرشار از معرفت و آگاهیست. بدین معنا که در آن کتب، مباحث بسیار دقیق و ظریف خدانشناسی، انسان شناسی، هستی شناسی و... مورد تحلیل و بررسی قرار می گیرد و این در حالیست که بسیاری مطالب آنها متکی بر آیات شریف قرآن کریم و متأثر از سخنان و تعالیم انبیا است.

با این نوع نگاه به متون گذشته، این مسأله را نیز نباید از نظر دور داشت که مقدمه ی فراگیری آموزه های بزرگان درک درست و دقیق از آثار آنهاست. از آنجا که اغلب این آثار از یک سو دارای برجستگی های ادبی، زبانی و فکری خاصی هستند و از سوی دیگر دشواری های بیانی و پیچیدگی های لفظی و معنوی فراوانی دارند، برای دریافت صحیح مفاهیم آنها لازم است مورد بررسی، شرح و تفسیر قرار گیرند. یکی از ارزشمندترین این متون که سراسر پند و حکمت است، کتاب «مکارم اخلاق» رضی الدین نیشابوری است. این کتاب در بردارنده ی بخشهای مختلفی درباره ی مباحث اخلاقی است. بدین ترتیب اولین قدم در فراگیری مطالب کتاب بررسی همه جانبه ی آن از جنبه های گوناگون (زبانی، ادبی، فکری) است. شناخت معانی لغات، جملات، عبارات دشوار (عربی و فارسی)، تعبیرات کنایی و اصطلاحات تازه، درک صحیح آیات، احادیث و روایات با مراجعه به کتب تفسیر و حدیث، بررسی امثال، اشعار متن و... از طرفی و تحلیل شرایط زمانی و مکانی نویسنده و معتقدات او و بسیاری مسائل دیگر می تواند راهگشای ما در فهم و درک درست تعالیم کتاب و استفاده ی عملی از آن باشد.

۱-۲- هدف تحقیق

اهداف اصلی این تحقیق به شرح زیر است:

- ۱- شرح لغات، تعبیرات و عبارات دشوار عربی و فارسی.
  - ۲- تبیین و تحلیل آرایه های ادبی متن و شگردهای هنری نویسنده در پرداخت حکایات.
  - ۳- معرفی شخصیتی افرادی که در قالب حکایات کتاب از آنها یاد می شود.
- در کنار اهداف اصلی به بررسی سبکی اثر از جنبه های محتوایی و فکری نیز به عنوان هدف فرعی پرداخته خواهد شد.

۱-۳- پیشینه تحقیق

از گذشته تا کنون کتابهای ارزشمندی در زمینه ی اخلاق نوشته شده است که از جمله ی آنها می توان کتبی نظیر «اخلاق ناصری» و «اخلاق جلالی» را نام برد. کتاب اول را با عنوان «برگزیده ی اخلاق ناصری» آقایان محمد علوی مقدم و رضا اشرف زاده و کتاب دوم را خانم منیژه پور نعمت رودسری در قالب پایان نامه ی کارشناسی ارشد شرح کرده اند. کتاب «مکارم اخلاق» اثر رضی الدین ابوجعفر محمد نیشابوری یکی دیگر از کتب اخلاقی است که در قرن ششم تألیف شده است. از آنجا که نثر این کتاب فنی است از جمله ویژگی های آن ورود درصد زیادی از واژه های مهجور فارسی، لغات دشوار عربی، کاربرد آیات و احادیث و روایات، استفاده از ابیات و امثال فارسی و عربی و... می باشد. متن حاضر که به کوشش آقای محمد تقی دانش پژوه چاپ شده از شرح و توضیح کافی برخوردار نیست و تا کنون اقدامی در جهت رفع مشکلات آن صورت نگرفته است. تحقیق حاضر تلاشی در این جهت است.

۱-۴- روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان نامه به صورت کتابخانه ای و به شیوه ی توصیفی - تحلیلی است.

مراحل کار تحقیق عبارتند از:

- دشواری های متن اعم از لغات، ترکیبات، اصطلاحات علوم مختلف، آیات، احادیث، امثال، اشعار و سخنان بزرگان و استخراج شده است.

- بعد از آن به کتب موجود و مناسب هر کدام از جمله فرهنگ های لغت فارسی و عربی، دایرة المعارف ها، ترجمه های قرآن، کتب حدیث، کتابهای مثل، دواوین شعرا، کتب اعلام، تواریخ، کتب جغرافیایی و... مراجعه شده و ابهامات و دشواری های متن با استفاده از این متون برطرف گردیده است.

- در هر باب شماره ی صفحه و سطر مطابق با متن اصلی کتاب به ترتیب از راست به چپ نوشته شده و آن دو با خطی مورب از هم جدا گردیده است. (صفحه/سطر)

- روبه روی لغات دشوار کتاب ابتدا به آوانگاری کلمات پرداخته شده است. آوانگاری لاتین حروف الفبا جز در حروف همصدا با آنچه در فرهنگ معین آمده مطابقت دارد و به طور جداگانه برای هر کدام از حروف همصدا علائم و نشانه هایی انتخاب شده است.

- ویژگی دستوری هر کلمه بعد از آوانگاری آنها نوشته شده. درخور ذکر است که ویژگی های دستوری کلمات بر اساس لغت نامه ی دهخدا آمده است.

- لغات بر اساس لغت نامه ی دهخدا معنی شده. در این باره سعی بر آن بوده تا از فرهنگ های مشهور نامبرده در لغت نامه ی دهخدا استفاده شود و در صورت عدم یافتن معنی مناسب برای برخی از کلمات نیز یا به فرهنگ های فارسی موجود چون نفیسی، آندراج، معین و... یا به فرهنگهای عربی در دسترس چون فرهنگ معاصر آذرتاش آذرنوش و فرهنگ معاصر عبدالنبی قیّم مراجعه شده است.

- نویسندگان در کتاب خود از آیات قرآن استفاده کرده است. وی در اکثر موارد تنها بخشی از اول، وسط و یا آخر آیه را انتخاب کرده و نوشته است. از این رو برای روشن شدن کامل آیه

تمام آیه و ترجمه ی آن ذیل آن آورده شده. درخور ذکر است که ترجمه ی آیات بر اساس ترجمه ی استاد فولادوند انجام شده است.

- نویسنده خود در متن کتاب برخی از عبارات، احادیث و روایات عربی را ترجمه کرده است. از این رو از ترجمه ی آنها صرف نظر شده و تنها اگر معنی آنها دشوار بوده آن معانی آورده توضیح داده شده است.

- شعرای اشعار عربی تا آنجا که امکان داشته مشخص شده اند. از این رو برخی از اشعار عربی به دواوین موجود ارجاع داده مشخصات دیوان در متن، ذیل بیت آورده شده است و در مورد سایر ابیات عربی یا به قول نویسنده ی کتاب اکتفا کرده و یا با مراجعه به نرم افزار «دواوین الشعرا» شاعران ابیات عربی مشخص شده اند.

- در مورد اشعار فارسی نیز ابیات مبهم معنی شده است. همچنین تعداد محدودی از ابیات که شعرا و دیوانهای آنها مشخص بوده آورده و در صورت معلوم نبودن سرایندهگان آنها عبارت: «شاعر بیت فوق یافت نشد» در ذیل بیت نوشته شده است.

۱-۵- سوالات تحقیق

- ۱- میزان کاربرد لغات دشوار کتاب چقدر است؟
- ۲- شگردها و شیوه های ادبی و هنری نویسنده در انتقال معانی و مفاهیم اخلاقی عموماً شامل چه مواردی است؟
- ۳- شخصیت های اصلی کتاب عموماً چه افرادی هستند؟ (پیامبران، ائمه، علما، ادبا، عرفا و...)
- ۴- کتاب بیشتر چه مضامین فکری و اخلاقی را در بر می گیرد؟

۱-۶- شرح زندگی رضی الدین نیشابوری

رضی الدین ابوجعفر محمد نیشابوری ملقب به «استاد الائمه» از جمله شاعران و دانشمندان اواخر قرن ششم و اوایل قرن هفتم است. صاحب «مجمع الفصحا» او را از «معارف فضلا و شعرا» می داند (هدایت، ۱۳۳۹، ج ۲: ۶۷۲). و عوفی او را «صاحب قران عالم علم» معرفی می کند (عوفی، ۱۳۶۱: ۲۱۸).

از تاریخ تولد او اطلاع دقیقی در دست نیست اما وفات او را به سال ۵۹۸ هجری نوشته اند (صفا، ۱۳۷۴: ۴۰۸).

از قرائن کتاب «مکارم اخلاق» این گونه بر می آید که وی سنی مذهب است. چنانچه بعد از نام شریف حضرت علی (ع) جمله ی «کَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ» می آورد (رضی الدین نیشابوری، ۱۳۴۱: ۱۹۳). و این قرینه ایست که سنی مذهبان بلافاصله بعد از نام مبارک حضرت مولا (ع) می آورند. همچنین قزوینی در «آثار البلاد» نیز او را بر مذهب امام ابوحنیفه دانسته است (بیگدلی شاملو، ۱۳۳۸-۱۳۳۷: ۶۸۶).

او علاوه بر آنکه شعر می سرود فقیهی برجسته نیز بود و در علم مناظره نظیر نداشت. چنانچه قزوینی می گوید:

«در حلقه ی درس او چهارصد فقیه حاضر میشدند و در تدریس فقه روشی داشت که هیچکس پیش از او بر آن نرفته بود و در علم مناظره نظیری برای او نمیشناختند، چه این علم را قبل از او راه و رسم درست و ترتیبی صحیح نبود، رضی الدین بآن علم ترتیب و نظم داد و بهمین جهت شاگردان او بر تمام دانشمندان معاصر خود تفوق یافتند و چون فقهای بعد از او همه همان راه و رسم را اختیار کرده اند، رضی را بر ایشان منتی ثابت است» (بیگدلی شاملو، ۱۳۳۸-۱۳۳۷: ۶۸۶).

همانطور که اشاره شد وی فقیهی برجسته بود از این رو هنگامیکه غور و بررسی در مباحث و معانی فقهی او را خسته و دلزده می نمود برای رفع خستگی شروع به سرودن اشعار می کرد و قصیده ای را به نظم در می آورد (عوفی، ۱۳۶۱: ۲۱۸).

در باب محل اقامت او اقوال مختلف است. تقی الدین مدعی است که وی «در جوانی ساکن بلخ بود و سپس به سمرقند رفت و همانجا بماند» (صفا، ۲۵۳۶، ج ۲: ۸۴۹). و قزوینی گوید: «اگرچه بنشاپور انتساب داشت ولی در بخارا اقامت میکرد ... امام فخر رازی بسال ۵۸۲ در بخارا با وی ملاقات و در مسائل فقهی و کلامی و فلکی و فلسفی مناظره ها کرد» (بیگدلی شاملو، ۱۳۳۸-۱۳۳۷: ۶۸۶).

او مداح سلاجقه بود. در باب ممدوحان او باید این نکته را در نظر داشت که اکثر کتب از جمله: «خلاصه الافکار، آتشکده ی آذر، مجمع الفصحا» ممدوح او را به اشتباه «ارسلان بن طغرل سلجوقی» دانسته اند و حال آنکه او «جلال الدین قلچ طمغاچ خان ابراهیم بن حسین و فرزندش قلچ ارسلان خان عثمان متوفی بسال ۶۰۹ هـ. ق از پادشاهان آل افراسیاب را می ستود» (بیگدلی شاملو، ۱۳۳۸-۱۳۳۷: ۶۸۶).

رضی الدین نیشابوری «از شاگردان حسین بن احمد خطیبی، جد مولوی بلخی بود» (رامین و...، ۱۳۸۹، ج ۸: ۶۵۹). وی در اواخر عمر خویش متحول شد و طریق سیر و سلوک بر گرفت. به گونه ای که صاحب ریاض العارفین او را عارف می داند و در سبب این تحول حکایتی می آورد:

«چندی نقد دل به جوانی داده و در اکثر اسفار او را همراه می برد. تا اینکه در یکی از سفرها مولانا بیمار و گذار کاروان به بیابان هولناک خونخوار افتاده، معشوق از حیاتش نومید شده و توقف در آن شب دشت از دوراندیشی بعید انگاشته، از قفای کاروان روانه شد. مولانا شب در حالت غشی سحر کرده، صبح همین که سر از خواب برداشت خود را تنها یافت، گریان گریان بر زبان آورد: اگرچه از وفور گناه روی التماس ندارم اما کریمان همیشه از عاصیان جاهل و جاهلان عاصی در گذشته اند! که ناگاه پیر نورانی از برابرش پیدا شد و پرسید: چونی و چه حال داری؟ مولانا گفت که: رنجورم و از یار و دیار دور! گفت: به معشوق حقیقی مشغول شو. تا هرگز تنها نباشی! در این حال مولانا از حال سوال کرد. پیر گفت: سلام من به معین الدین حموی برسان و بگو: برادرت مرا نزد تو فرستاده! این بگفت و در رفت مولانا که صحت یافته بود قفای قافله شتافت و به اندک فاصله به کاروان رسید و ترک و تجرید گزید» (لکهنوی، ۱۳۹۶: ۲۶۷).

۱-۷- آثار رضی الدین نیشابوری

۱- دیوان: از این نویسنده ی دانشمند دیوان اشعاری به یادگار مانده است. تعداد ابیات دیوان در اقوال مختلف متفاوت است. ذبیح الله صفا درباره ی تعداد ابیات دیوان، قول عوفی را بیان می کند و می نویسد: «در مجموع ابیات دیوانش را عوفی ۴۰۰۰ بیت گفته و نسخه ای از دیوان او در کتابخانه ی آقای سعید نفیسی موجود است» (صفا، ۲۵۳۶، ج ۲: ۸۴۹). حال آنکه سعید نفیسی تعداد ابیات دیوان را تنها ۳۰۰۰ بیت می داند (نفیسی، ۱۳۴۴، ج ۱: ۹۹). در مجموع بهتر است قول صفا را بپذیریم چرا که عوفی از نویسندگان متقدم است بر همین اساس نیز قولش ارجح می باشد.

و اما درباره ی کیفیت اشعارش صفا معتقد است که اشعار وی تازگی و وجه امتیاز خاصی ندارد اما استادی و مهارتش در سخن آشکار است. همچنین قول عوفی را نیز درباره ی چگونگی اشعارش مبنی بر اینکه وی شعر عربی نیز می سروده می آورد و اشاره می کند که از نظر عوفی تعداد ابیات عربی او اندک است (عوفی، ۱۳۶۱: ۲۱۸). همچنین سعید نفیسی نیز درباره ی کیفیت اشعارش می نویسد: «وی شعر را فصیح و روان و پر مغز با معانی دقیق می گفته» (نفیسی، ۱۳۴۴، ج ۱: ۹۹). در خور ذکر است که در «آتشکده ی آذر» رضی الدین شاعری از شاگردان مجیر الدین بیلقانی معرفی شده است و در این باره آمده: «[نظر به اغراق در وصف مجیر الدین بیلقانی، گویا در فن شاعری از شاگردان مجیر الدین است. والله یعلم]» (بیگدلی شاملو، ۱۳۳۸-۱۳۳۷: ۶۸۹).

دیوان این شاعر به تصحیح و توضیح ابوالفضل وزیر نژاد در بهار ۸۲ با همکاری انتشارات محقق در مشهد به چاپ رسیده است.

۲- کتاب «محیط»: صاحب «ریحانة الادب» با تکیه بر کتاب «قاموس الاعلام» از کتابی با عنوان «محیط» یاد می کند که توسط رضی الدین نیشابوری در زمینه ی فقه نوشته شده است و حال آنکه سایر منابع به وجود چنین کتابی اشاره نکرده اند (مدرس، ۱۳۲۷، ج ۲: ۲۲۰).